

Vetrova Svitlana, Shtogun Yulia. Thematic Structure and Directivity of Reflection the Family in the Ukrainian Press (by the Example of Newspapers «Simya i Dim» and «Visnyk + K»). The analysis of periodicals (newspapers «Simya i dim» and «Visnyk + K», Oct.–Decemb. 2015) identified priority issues within the authors identified clusters on the image of the family. The main categories of analysis for the formalized content analytical study of the image of the family in the press are systemized, in particular, there are singled out as follows: I. Family by a family structure; II. The life cycle of family; III. Family as the presence of married couples; IV. Family as on the number of children; V. Family by type education; VI. Family with special conditions of life; VII. Sign publication.

Two trends revealed in the coverage of family stories. The newspaper «Simya i dim» mainly focuses on family life stories of famous people, then as the newspaper «Visnyk + K» – as family history ordinary Ukrainian families, which are intertwined with the history of the country.

The authors proposed thematic block that concerns dysfunctional families to study on the basis of traditional document review.

Key words: family as a social institution, family as a social group, exploratory study, main thematic blocks concerning the family, family history, dysfunctional family.

Статтю отримано 12.12.2015 р.

УДК 316.334.56:316.342.5:364.662(477.8-25)

Валентина Павлючик

Матеріально-побутова сфера жителів міста Луцька в умовах зниження рівня життя в Україні

Економічна криза, політична нестабільність та військовий конфлікт в Україні актуалізують вивчення рівня життя населення, зниження якого зафіксували дані статистики у 2013 р., а соціологічних опитувань – у 2014 р. За даними моніторингу соціального самопочуття, проведених у Луцьку (2009, 2014, 2015), ще у 2014 р. лучани «задумувалися» про речі другої необхідності (зріс попит на автомобіль, поширилася потреба в модному одязі), уже наступного року їм знову, як у 2009 р., не вистачає речей першої необхідності (продуктів, одягу), зі зростанням цін на продукти та житлово-комунальні послуги зріс попит на присадибну ділянку, знизився – на автомобіль. Проте індекси достатності благ матеріально-побутової сфери 1-го та 2-го рівнів лишаються вищими за середній (2,51 і 2,15, відповідно), і наявним рівнем життя в умовах соціальної небезпеки та кризи жителі міста готові вдовольнитися.

Ключові слова: матеріальне становище, рівень життя, бідність, соціальні блага, жителі Луцька.

Постановка наукової проблеми та її значення. Під час економічної нестабільності та військового конфлікту в Україні актуалізувалися проблеми щодо зниження рівня життя населення. Оскільки рівень життя – це соціальна категорія, яка характеризує матеріальний добробут, то доцільно аналізувати його зміни не лише через відповідні об'єктивні показники статистики, а й через суб'єктивні показники такої сфери соціального життя, як матеріально-побутова.

З іншого боку, міські жителі, особливо мешканці невеликих міст, мають краще соціальне самопочуття, аніж сільські, вони першими «реагують» на різні соціальні зміни [6, с. 116–117]. Отже, за станом їхньої матеріально-побутової сфери можемо простежити, не лише яких соціальних благ населенню вистачає/не вистачає, а й нестачу яких невдовзі гостро відчуватиме решта населення. Загалом вимірювання соціального самопочуття населення, жителів міста Луцька у тому числі, відтворює картину рівня життя й реакції населення на соціальні зміни.

Мета дослідження – проаналізувати значимість соціальних благ матеріально-побутової сфери лучан за роки наростання соціально-економічної нестабільності в країні. **Завдання** – представити рівень життя населення України через об'єктивні статистичні дані як фактичні умови різкого його зниження (2012, 2013 рр.); виявити суб'єктивні показники оцінювання населенням власного економічного становища (2010, 2011 рр.); проаналізувати динаміку значимості соціальних благ матеріально-побутової сфери лучан та здійснити пошук факторів у структурі достатності благ (2010, 2014, 2015 рр.).

Аналіз досліджень цієї проблеми. Матеріально-побутова сфера є складовою частиною економічної сфери й відображається у відповідних показниках статистики. Тому першочергово послуговуватимемося

даними статистики за 2010–2014 рр. [1], а також результатами соціологічних моніторинрів (керівник проекту – С. Сальнікова), проведених у 2010, 2014 та 2015 рр. у місті Луцьку. У цих дослідженнях використовували спеціальну методику вимірювання Інтегрального індексу соціального самопочуття (ІСС, автори – Н. Паніна та Є. Головаха [2]), у структурі якого є матеріально-побутова сфера, котра нас цікавить. Також використано дані соціологічних опитувань Центру Разумкова (2010, 2011, 2015), Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (2015) та ін.

Серед тих науковців, хто безпосередньо вивчає соціальну нерівність та рівень життя населення в часи економічної нестабільності й напрацювання котрих використані в межах цього дослідження, варто відзначити О. Балакіреву, Ю. Середу, Л. Шангіну, О. Чуприну та ін.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Матеріальне становище людини характеризується її доходом, забезпеченістю майном, продуктами, автомобілем і т. д. Через нестачу коштів бідні верстви населення не можуть харчуватися відповідно до своїх смаків, купувати необхідний одяг, оплачувати житло й комунальні послуги, забезпечити освіту собі та дітям. Обмежений доступ до соціальних благ спричинює такий економічний і соціокультурний стан людей, який іменується бідністю. Отже, бідність має економічне походження та прямий зв'язок до матеріально-побутової сфери. Ми не ставимо собі за мету виявлення частки бідних людей у місті Луцьку. Аналізуючи відповідні показники, простежимо загальний рівень матеріального становища за декілька років, причини його покращення чи погіршення.

Бідність в Україні існує в різних вимірах. За критерієм вартості добового споживання на рівні 4 дол. США, у 2012 р. 2 % українців жили за межею бідності. За підсумками першого кварталу 2013 р., бідних в Україні нараховувалося 2,9 % від загальної кількості населення. За критерієм прожиткового мінімуму рівень бідності становить 9,9 %. За відносним критерієм (75 % медіанного значення сукупних еквівалентних витрат населення) бідних в Україні – 26 % [3].

Стосовно використання методу самоідентифікації, за результатами опитування Центру Разумкова в січні 2010 р., на питання про матеріальне становище родини респонденти відповіли так: «ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти» – 14,8 %, «вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей» – 39,1%, «у цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор, уже викликає труднощі» – 36,7 %, «живемо забезпечено, але зробити деякі покупки (квартиру, автомобіль тощо) ми поки що не в змозі» – 7,3 %, «ми можемо дозволити собі придбати практично все, що хочемо» – 0,6%, «важко відповісти» – 1,5 %. Узагальнюючи результати застосування суб'єктивного підходу до оцінювання бідності, маємо: у 2010 р. бідними в Україні вважало себе 53,9 % населення, а 14,8 % – навіть злиденними. За результатами того ж моніторингу, уже у 2011 р. частка родин, які «ледве зводять кінці з кінцями», збільшилася з 14,8 % до 18,3 %. Натомість сумарна частка сімей, яким «у цілому на життя вистачає», які «живуть забезпечено» та які «можуть дозволити собі практично все», зменшилася з 44,6 % до 39,7 %, відповідно¹.

Емпіричні спостереження та аналіз статистичних даних переконливо доводять, що, з огляду на світові (у тому числі європейські) стандарти, Україна значно відстає за показниками розвитку рівня життя від інших країн Європи. Так, якщо порівнювати стандарти розвинених країн, то бідними можна вважати близько 90 % населення України.

Як зазначено вище, суть бідності полягає в неоднаковому доступі різних категорій населення до соціально значущих благ та обмежених ресурсів. Іншими словами, найвищі доходи отримує найменша частина суспільства, а середні й найменші – більшість населення. Тому бідність характеризує лише частину суспільства [4]. В Україні, як ми вже зрозуміли, бідність характеризує більшість населення, рівень життя якого продовжує знижуватися. Підтвердження цього – наприклад, середня заробітна плата, яка у 2013 р. становила 3234 грн (\$ 404), а у 2015р. – 3634 грн (\$ 170), тобто маємо майже трикратне падіння в доларовому еквіваленті. Аналогічна ситуація склалася й із пенсійними виплатами: середня пенсія у 2013 р. становила 1526 грн (\$ 190), у 2015 р. – 1581 грн (\$75). Саме обмеження в доходах змушує населення відмовлятися від певних соціальних благ. І з кожним роком усе більшій частині населення певні соціальні блага стають недоступними.

¹ «Яке з наведених суджень найбільше відповідає фінансовому становищу Вашої родини (динаміка 2004–2011)». Джерело: Центр Разумкова, http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=139

Детальніше розглянемо та проаналізуємо, яких благ людям вистачає, а яких – ні, на прикладі м. Луцька за 2010 р., 2014–2015 рр. Насамперед представимо розподіл відповідей лучан на запитання, які стосуються матеріально-побутової сфери, за ознакою «не вистачає».

Таблиця 1

Розподіл відповідей лучан на питання, які стосуються матеріально-побутової сфери, Луцьк, %

Матеріально-побутова сфера	Рік	Не вистачає	Важко сказати, вистачає чи ні	Вистачає	Не цікавить
Автомобіль	2010	–	–	–	–
	2014	47,6	8,6	32,5	11,2
	2015	43,3	7,9	25,3	23,5
Садова (присадибна) ділянка	2010	–	–	–	–
	2014	22,7	10,0	49,0	18,3
	2015	27,5	11,1	49,8	11,6
Хороше житло	2010	20,3	19,9	58,8	1,0
	2014	22,6	12,8	63,5	1,1
	2015	22,3	16,3	60,0	1,5
Можливості харчуватися відповідно до своїх смаків	2010	37,6	25,3	36,7	0,5
	2014	21,2	16,4	61,1	1,2
	2015	22,0	24,6	52,4	1,0
Модний і гарний одяг	2010	21,2	17,8	38,7	22,3
	2014	11,4	14,0	57,5	17,2
	2015	14,9	13,9	39,4	5,0
Необхідні меблі	2010	13,7	20,7	63,4	2,3
	2014	9,5	12,3	75,3	2,9
	2015	13,7	14,4	67,0	4,9
Необхідний одяг	2010	8,5	14,6	76,1	0,9
	2014	6,0	9,1	82,5	2,5
	2015	11,5	11,3	74,0	3,2
Можливості купувати найнеобхідніші продукти	2010	16,8	18,2	64,6	0,4
	2014	5,4	10,9	81,4	2,2
	2015	16,7	31,1	68,3	1,9

Ієрархія потреб виглядає цілком закономірно: задовольнивши свої основні потреби (можливість купувати найнеобхідніші продукти, одяг, меблі), люди задумалися про потреби вищого рівня. Порівняно з 2010 р., у 2014 р. показник того, чи вистачає необхідних продуктів лучанам, суттєво зріс (із 64,6 до 81,4 %). Це означає, що 2014 р. був періодом, коли блага першої необхідності були лучанам більш доступні. Наприклад, коли людина не має грошей на купівлю їжі, одягу, то для неї необхідність автомобіля не є пріоритетною; про нього може задуматися той, у кого задоволені нижчі за значимістю потреби. Звідси випливає, що майже половині лучан у 2014 р. ці блага були доступними, адже з табл. 1 видно, що автомобіля не вистачає майже половині населення (47,6 %). У 2014 р. тих, кого не цікавить модний і гарний одяг, стало менше на 5,1 %. Це свідчить про підвищення ступеня поширеності цієї потреби.

Загалом, порівняно з 2010 р., у 2014 р. показники покращилися. Тобто у 2014 р. лучани ще не відчували соціально-економічної нестабільності, яка лишень почала наростати. А саме: стрімко прискорились інфляційні процеси. За офіційною статистикою, індекс споживчих цін сягнув 24,9 % (зростання цін на продукти харчування – на 24,8 %), індекс цін виробників підвищився на 31,8 %. Головними складниками інфляційних процесів виявились обвальне знецінення гривні (майже двократна девальвація) і стрімке подорожчання житлово-комунальних послуг (офіційно на 34,3 %). Економічні проблеми відображаються на рівні життя населення не одразу, а з певним часом.

Якщо порівнювати 2014 р. з 2015 р., то тут – дещо інша ситуація. Наслідки кризи стають більш відчутними. Помітно, що значно змінилося ставлення до задоволення первинних потреб. Людям знову не

вистачає продуктів, одягу. І на сьогодні це не дивно, адже військовий конфлікт аж ніяк не може сприяти розвитку економіки в країні. Крім того, війна на Сході є однією з основних проблем, які сьогодні хвилюють населення України. За результатами моніторингу громадської думки населення України, який постійно проводять ГО «Центр «Соціальний моніторинг» та ГО «Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка», 52 % зазначили цю проблему як першу за рівнем значущості, 74 % у цілому вважають її першочерговою, другою або третьою за рівнем значущості [5]. Поряд із військовою стоять такі проблеми, як підвищення цін і тарифів на житлово-комунальні послуги. Можливо, саме тому у 2015 р. зріс попит на присадибну ділянку. Адже це – чудовий варіант для вирощування продуктів харчування або побудови невеличкого житла. Цікаво те, що збільшилася кількість тих, кого не цікавить автомобіль як благо. Вочевидь, це спричинено тим, що ціни на паливо зросли й утримання автомобіля сьогодні є дорогим задоволенням.

Про те, що ситуацію в Луцьку щодо зміни значимості тих чи інших благ можна екстраполювати на Україну в цілому, свідчать такі дані. Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічна служба Центру Разумкова з 22 по 27 липня 2015 р. проводили дослідження, у якому респондентам пропонували відповісти на запитання: «Зараз в Україні дуже складна фінансово-економічна ситуація. Чи відчули Ви особисто на собі її наслідки?». Більшість досліджуваних відповіли «так, і дуже серйозно» (59,2 %); «так, певною мірою» – 36,6 %².

Погіршення матеріально-побутової сфери лучан упродовж 2010–2015 рр. відобразилось і в Індексах достатності благ (див. табл. 2), хоча обидва показники мають вищі за середні значення. Отож, у 2015 р. лучани забезпечені необхідним (продуктами, житлом, меблями), дещо менше – речами другої необхідності (автомобілем, модним одягом тощо) на рівні 2009 р.

Таблиця 2

Індекси достатності благ*, Луцьк

Сфера соціального життя	Індекс достатності благ		
	2009	2014	2015
Матеріально-побутова (2-й рівень)	2,09	2,24	2,15
Матеріально-побутова (1-й рівень)	2,51	2,65	2,51

* Змінюється від 1 до 3 у порядку зростання

Причини невідповідності між стрімкістю падіння доходів населення й відносною достатністю матеріально-побутових благ простежується в структурі Індексів достатності благ у всіх сферах соціального життя, які можна побудувати згідно з методикою ПСС. Фактично показники матеріально-побутової сфери (1-го рівня) є найвищими. Динаміка найбільш дефіцитних благ виглядає таким чином. У 2010 р. – це рекреаційно-культурна сфера (тобто відпустка, відпочинок, здоров'я й медична допомога), місцем якій «поступилася» сфера соціальної безпеки. У 2014 р. найбільше не вистачало благ, які входять до сфери соціальних відносин, зокрема стабільності в державі та суспільстві, упевненості, що ситуація в країні покращуватиметься, норм і цінностей, що об'єднують людей у державі та суспільстві, а також не вистачає відчуття справедливої оцінки заслуг людини перед суспільством [6]. Результати 2015 р. показали найнижчі індекси достатності в соціально-політичній сфері. Отож, в умовах соціальної небезпеки та кризи на всіх рівнях – економічному, політичному, соціальному – бідне населення готове вдовольнитися наявним матеріально-побутовим рівнем.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищезазначене, можна сказати, що в Україні економічна криза в поєднанні з політичною нестабільністю й військовим конфліктом суттєво обмежує фінансові можливості громадян, що спричиняє зниження рівня їхнього життя. У місті Луцьку, як і в країні в цілому, пониження рівня життя спочатку зафіксували дані статистики, і лише згодом воно стало відчутним для населення. Дійсно, за результатами соціологічних опитувань, у 2014 р. бачимо кращі показники, ніж у 2010 р., незважаючи на нестабільність соціально-економічної ситуації, яка «активно» почала розгортатись у 2014 р.

Це можна пояснити багатьма чинниками: і тим, що з початком військового конфлікту, підвищенням цін та тарифів у лучан не вичерпалися ресурси (одягу, меблів тощо), які придбані в минулі роки; і тим, що у вимірюваних показниках достатності благ була певна міра того, що проблеми є тимчасовими й

² Джерело: Центр Разумкова, http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=1056

характерними для всього пересічного населення, сподівання на краще в недалекому майбутньому тощо. Оскільки впродовж 2014 р. економічна ситуація лише погіршувалася, то вже у 2015 р. жителі міста відчували це більш усвідомлено. Лучанам знову не вистачає речей першої необхідності, але наявним матеріально-побутовим рівнем в умовах соціальної небезпеки та кризи вони готові вдовольнитися. Відкритим для вивчення лишається питання перспективи умов.

Джерела та література

1. Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
2. Панина Н. В. Избранные труды по социологии : в трех томах. – Т. II : Теория, методы и результаты социологического исследования образа жизни, психологического состояния и социального самочувствия населения / Н. В. Панина ; сост. и ред. Е. И. Головахи. – Киев : Факт, 2008. – 312 с.
3. Хомяк М. Я. Бідність в Україні у показниках соціальної статистики / М. Я. Хомяк // Соціологічні студії.– 2013. – № 2(3). – С. 70–76.
4. Бабак І. М. Бідність як соціальний феномен: специфіка українського суспільства / І. М. Бабак // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2012. – № 56. – С. 61–68.
5. Балакірева О. М. Динаміка соціально-економічного самопочуття та рівня життя населення / О. М. Балакірева, Ю. В. Серета // Український соціум. – 2015. – № 3 (54) – С. 125–145.
6. Мурадян Е. С. Динамика ценностно-нормативной системы и жизненные шансы: опыт постсоветской трансформации в Пограничье : кол. моногр. / Е. С. Мурадян, С. А. Сальникова, Л. Г. Титаренко, А. О. Широканова. – Вильнюс : ЕГУ, 2014. – 366 с.

References

1. *Department of Statistics in the Volyn Region*, <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/>
2. Panina, N. V. (2008), “*Selected Works in Sociology*”, Vol. II, “*Theory, methods and results of the survey lifestyle, psychological state and social well-being of the population*”, Comp. and ed. Ye. I. Golovakha, Kyiv : Fact, 312 p.
3. Khomyak, M. Ya. (2013), Poverty In Ukraine In Terms of Social Statistics, *Sociological studios*, No. 2, Vol. 3, Pp. 70–76.
4. Babak, I. M. (2012), “Poverty as a social phenomenon: the specificity of Ukrainian society”, *Social technologies: actual problems of theory and practice*, No. 56, Pp. 61–68.
5. Balakireva, O. M., Sereda, Yu. V. (2015), Dynamics of Socio-Economic Well-Being and Living Standards of the Population, *Ukrainian Society*, No. 3, Vol. 54, Pp. 125–145.
6. Muradyan, Ye. S., Salnikova, S. A., Titarenko, L. G., Shirokanova, A. O. (2014), “*The dynamics of value and norm system and life chances: the experience of post-Soviet transformation in the Borderlands*”, Vilnius : YeGU, 366 p.

Павлючик Валентина. Матеріально-бытовая сфера жителей города Луцка в условиях снижения уровня жизни в Украине. По данным социологических исследований, проведенных в городе Луцке, в 2014 г. жителям города были более важны предметы второй необходимости (вырос спрос на автомобиль, распространилась потребность в модной одежде), но в 2015 им снова, как и в 2009, не хватает предметов первой необходимости (продуктов, одежды). При этом Индексы достаточности благ материально-бытовой сферы 1-го и 2-го уровней остаются выше среднего (2,51 и 2,15, соответственно), и имеющимся уровнем жизни в условиях социальной опасности и кризиса жители города готовы довольствоваться.

Ключевые слова: материальное состояние, уровень жизни, бедность, социальные блага, жители Луцка.

Pavliuchyuk Valentyna. The Material and Domestic Sphere of Lutsk Inhabitants under Conditions of Decrease the Living Standards in Ukraine. The economic crisis combined with political instability and military conflict in Ukraine actualizes the study of living standards, particularly through material and domestic sphere of inhabitants of a town as a representative of reaction to social changes. Statistical data recorded the decrease of living standards in the country in 2013, however, the results of sociological surveys showed that only in 2014 it became noticeable for Ukrainians.

According to sociological research conducted in Lutsk (2009, 2014, 2015), in 2014 Lutsk inhabitants “were still thinking” about secondary needs (the car demand, and the need for fashionable clothes has increased). However, already in 2015, like in 2009, townspeople were lacking basic needs (food, clothes); with the food prices and communal services one increase, the demand for farmland as an alternative for growing food and building a house increased, whereas demand for the car decreased. However, Sufficiency Indexes of material and domestic sphere of the 1st and the 2nd levels remain higher than average (2,51 and 2,15 accordingly in 2015), and the available living and the material level under conditions of social danger and crisis is sufficient for town inhabitants.

Key words: material status, living standards, poverty, social benefits, inhabitants of Lutsk.

Статтю отримано 15.10.2015 р.